

УЧНІВСТВО І ТРАВМА: роздуми над текстами Євангелії згідно з Матвієм

Анотація. Виклик повномасштабного вторгнення росії став мотивом для богословського переосмислення набутого трагічного досвіду. В цьому процесі інтерпретація біблійних текстів через призму посталих викликів є основним завданням. В статті представлена спроба розглянути текст Євангелії згідно Матвія через призму травми в процесі учнівства. Учні́вство розуміється як слідування за Христом з більш зрілим учнем Господа. Під травмою розуміється трагічні обставини, що перевантажують звичні системи безпеки, які дають людям відчуття контролю, зв'язку та сенсу. Під час роздумів над текстом Євангелії виявилось, що автор, адресат, учні, сам Христос і деякі інші герої Євангелії зазнали травматичного досвіду. Головна увага була прикута до процесу зцілення від травми в контексті слідування за Христом. В центрі роздумів був досвід подолання травми Петром і негативний досвід Юди. Розглянуто на прикладі Христа, як варто допомагати іншим зцілюватися від травматичного досвіду. Внаслідок прочитання текстів Євангелії використовуючи герменевтику травми було визначено, що слідування за Христом не обезпечує послідовника від травматичного досвіду, не все залежить від вчителя-консультанта і як важливо розуміти власну обмеженість, що мотивує ще більше удосконалюватися.

Ключові слова: учнівство, травматичний досвід, герменевтика травми, Євангелія згідно Матвія.

Title: "Discipleship and trauma: reflections on the texts of the Gospel according to Matthew."

Annotation. The challenge of a full-scale invasion of Russia became a motive for the theological rethinking of the acquired tragic experience. In this process, the interpretation of biblical texts through the prism of the challenges that have arisen is the main task. The article presents an attempt to consider the text of the Gospel according to Matthew through the prism of trauma in the process of discipleship. Discipleship is understood as following Christ with a more mature disciple of the Lord. Trauma refers to tragic circumstances that overwhelm the usual safety systems that give people a sense of control, connection, and meaning. During reflection on the text of the Gospel, it turned out that the

Віталій Станкевич, кандидат філософських наук (НПУ ім. М.П. Драгоманова), викладач Одеської богословської семінарії і Таврійського християнського інституту, пастор церкви «Відродження» (м. Одеса, Україна).

author, the addressee, the disciples, Christ himself and some other heroes of the Gospel had a traumatic experience. The main focus was on the process of healing from trauma in the context of following Christ. In the center of thinking was the trauma experience of Peter and Judas, as well as the positive experience of overcoming trauma by Peter and the negative experience of Judas. Considered on the example of Christ, how to help others heal from a traumatic experience. As a result of reading the texts of the Gospel using the hermeneutics of trauma, it was determined that following Christ does not protect the follower from traumatic experiences, not everything depends on the teacher-consultant and how important it is to understand one's own limitations, which motivates to improve even more.

Keywords: *discipleship, traumatic experience, hermeneutics of trauma, Gospel according to Matthew.*

ВСТУП

Травма – це реальність українського народу, яку нарешті винесено у публічний простір. Стрес, травма і страждання – це загалом не нове явище. Але після повномасштабного вторгнення росії стало явищем, яке визнають публічно як жорстокий виклик, на котрий реагують усі інституції. Церква мала би дивитися на травму з іншої перспективи, яка відрізняється від секулярного сприйняття стану травматизації. Даєн Ланберг вважає, що травма – це територія служіння, де можна зустріти Христа і дивитися на світ страждань разом із Ним, дослухаючись до Його серця і думок. З іншого боку, церква не завжди бачить травму як поле для служіння^[1]. Д. Ланберг пише: «Інколи народ Божий нагадує таку картину: віряни позачинялися у своїх церковних спорудах, співають там собі, Господу поклоняються, жертвують гроші та висовують свої голови з вікон, щоб вказати перехожим на те, що ті чинять не так»^[2]. Нині діяльність української євангельської спільноти порівняно з 2014 роком змінилася в позитивний бік. Адже, тепер слово «травма» – не щось із царини лише «трансцендентної» психології чи християнського консультування, а слово, яке звучить з вуст звичайних священників і мирян, які служать постраждалим.

Внаслідок повномасштабного вторгнення виникла потреба осмислення не тільки прямої травми, але і вторинної. Особливої уваги потребує феномен «соціального болю», коли далекі і незнайомі люди, прочитавши чи переглянувши новини в соціальних мережах, переймаються стражданнями інших українців і отримують вторинну травму. Ще більше це стосується і тих, хто безпосередньо намагається надати первинну психологічну допомогу, не маючи відповідної підготовки.

Феномен травматичного досвіду і його подолання змушує богословських дослідників осмислювати і саму герменевтику. Джошуа Серль

[1] Даєн Ланберг, *Страждання і серце Бога* (Київ: Паливода А.В., 2018), 14; 19.

[2] Ланберг, 19.

запитує в передмові до своєї книги: «Що богослов'я може сказати тим «розп'ятим, які уособлюють страждання Христа в сьогоднішньому світі? Що означає богослов'я для «нещасних цього світу», для «неосіб»^[3]. Продовжуючи міркувати запропонованими категоріями, що богослов'я може запропонувати травмованим, які пережили окупацію, насилля, втрату близької людини та інші виклики війни в Україні? У цьому дискурсі актуальним є питання і учнівства та його осмислення. Як слідувати за Христом, коли ти травмований? Як вести інших до Христа, якщо вони травмовані? Що робити, якщо вся спільнота учнів травмована? Посталі питання є подальшим науковим викликом, який мають прийняти дослідники різних богословських галузей і намагатися з різних перспектив осмислити феномен травми та її вплив на богослов'я, герменевтику, еклезіологію і учнівство. Останньому і присвячена подана стаття.

Мета цієї статті полягає в осмисленні слідування за Христом в контексті травми на прикладі текстів Євангелії згідно з Матвієм. Головне завдання – прочитати тексти Євангелія згідно з Матвієм крізь призму слідування за Христом в умовах травми і як це може допомогти травмованим у процесі учнівства, враховуючи українські реалії.

На початку ватро дати визначення поняттям «травма» й «учнівство». Під травмою або травматичним досвідом зазвичай розуміють важкі і болючі події, що загрожують завести людину в складний психологічний стан^[4]. У статті під травмою розуміється психологічна травма, причиною якої можуть бути й інші трагічні події. Джудіт Герман про це пише так: «Психологічна травма – це страждання безсилим. У момент травми жертва стає безпорадною під дією непереборних сил. Коли це сили природи, тоді йдеться про стихійні лиха. Коли джерелом цих сил є інші люди, ми говоримо про злодіяння. Травматичні події перевантажують звичні системи безпеки, які дають людям відчуття контролю, зв'язку та сенсу»^[5]. Під учнівством розуміється слідування за Христом поруч із більш зрілим учнем Христа^[6].

КОНТЕКСТ ЄВАНГЕЛІЇ ЯК КОНТЕКСТ ТРАВМИ

Сучасні виклики, пов'язані з повномасштабним вторгненням росії, змусили подивитися на тексти Євангелії з іншої перспективи. Показовою

^[3] Джошуа Серль, *Богослов'я у постхристиянському світі*, Сучасна протестанська теологія (Київ: Дух і літера, 2020), 19.

^[4] Джон Стюард, «Йосип і зцілення від травми», в *Подолання травми. Глобальні, біблійні та пастирські перспективи* (Рівне: ПП «Формат-А», 2023), 9.

^[5] Джудіт Герман, *Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знуцань у сім'ї до політичного терору* (Львів: Видавництво Старого Лева, 2022), 62.

^[6] Віталій Станкевич, «Новозавітна теологія учнівства та її актуалізація в сучасних євангельських практиках» (Дисертація кандидата філософських наук, Київ, НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2019), 26-27.

є стаття Олександра Гейченка в альманасі «Богосліє» під назвою «Псалми прокляття: пастирське застосування в умовах війни проти України»^[7]. Автор статті доводить, що ті тексти, які вважалися непопулярними в мирний час, стали наріжними в молитвах українських християн в умовах війни. Цю ідею можна застосувати і до читання євангельських уривків. Розглядаючи вступні питання, які пов'язані з автором і адресатом Євангелії згідно з Матвієм, потрібно зауважити, що перший і другий перебували або в контексті травми, або в процесі її подолання. Останнє стало очевидним у такому дискурсі, внаслідок популяризації травми і її подолання^[8]. Тому варто на ісагогічні питання подивитися з погляду травматичного досвіду автора й адресата.

За церковною традицією, автором Євангелії згідно з Матвієм, незважаючи на наукову дискусію^[9], є один із дванадцяти учнів Христа^[10], про навернення якого йдеться в Мт. 9:9-13. Прийшовши до Свого міста, Капернауму^[11], Ісус звернув увагу на митника, на ім'я Матвій. Федір Райчинець про відмінність Ісуса від тогочасних равинів пише так: «...Порівнюючи, бачимо, як сильно відрізняється Христос від вчителів Закону. Так, ніхто із них ніколи не зробив би своїм учнем митника»^[12]. Чи можна вважати Матвія-митника травмованим? Звичайно, можна припустити, що Матвій, будучи на службі римлян і збираючи податок на користь окупантів, мав відчуття когнітивних суперечностей^[13]. Доказом такого припущення є швидка реакція на запрошення Христа (Мт. 9:9) і розуміння положення митників у тогочасному релігійному контексті. Дослідники вважають, що Христос покликав Собі за апостола юдея з числа тих, котрих зневажали тогочасні релігійні лідери, щоб продемонструвати подолання травми як позитивний прецедент^[14]. Несприйняття своїм народом і релігійними

[7] Див. О. Гейченко, «Псалми прокляття: пасторське застосування в умовах війни проти України», в *Богосліє*, вип. 32 (2022): 8–26.

[8] Ісаак К. Мбаззі, «Прислухаючись до голосу ап. Матвія серед конфліктів та громадянських війн у Демократичній Республіці Конго», в *Подолання травми: глобальні та пастирські перспективи* (Рівне: ПП: «Формат-А», 2023), 103.

[9] Петр Покорны і Ульрих Геккель, *Введение в Новый Завет. Обзор литературы и богословия Нового Завета*, Современная библеистика (М.: ББИ, 2012), 471–72.

[10] Юрген Ролофф, *Введение в Новый Завет*, Современная библеистика (Москва: ББИ, 2016), 132.

[11] Richard T. France, *The Gospel of Matthew*, Nachdr., The New International Commentary on the New Testament (Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 2011), 351.

[12] Ф. Райчинець, «Евангелие от Матфея», в *Славянский библейский комментарий*, 2-е вид., Современная евангельская перспектива (Киев: Самминт-книга, 2022), 178.

[13] Тут варто зазначити, що автори, перший читач і герої новозавітних текстів не мислили категоріями травми і травматичного досвіду. Але те, що вони переживали, нині можна ідентифікувати як травматичний досвід.

[14] Див. *Новый библейский словарь. Часть 2 Библейские реалии*, Энциклопедия христианства (СПб.: Мирт, 2001), 516 і Фритц Ринкер і Герхард Майер, ред., *Библейская энциклопедия Брокгауза* (Кременчуг: Христианская заря, 1999), 559.

лідерами через колаборацію з ворогом наводить на припущення, що автор Євангелії пережив травматичний досвід і, можливо, написання Євангелії є чимось на кшталт дебрифінгу і спроби продемонструвати процес відновлення.

Також варто звернути увагу і на адресата Євангелії. Особливість тексту Матвія полягає в тому, що автор, який пережив травму, пише текст, який згодом буде названий Євангелією, тим, які перебувають в обставинах психологічного стресу і страждання, що говорить про стан травми адресата. Адресатом Євангелії були юдеї, які хоч і мали порівняно з іншими захопленими Римом народами певні політичні переваги, проте все одно знаходилися під окупацією. Але головним питанням для адресата Євангелії, на думку, Ф. Райченця, було питання взаємин послідовників Христа з синагогою. Відповідь залежить від того, чи адресат був уже окремою месіанською спільнотою чи ще частиною синагоги^[15]. У будь-якому разі, був поділ чи ні, напруженість невизначеності чи розділення мали негативний вплив на читача. Також, із погляду травматичного досвіду адресата Євангелії, є дискусія стосовно дати написання. Адже, якщо Євангелія була написана після 70 року, то адресат був ще травмований і подією зруйнування Єрусалиму і Храму, як основного місця для поклоніння як юдеїв, так і ранніх християн^[16]. Навіть якщо Євангелія була написана до зруйнування Храму, звістка руйнування і взагалі есхатологічні мотиви в тексті були причиною хвилювань, які сьогодні прийнято називати травматичним досвідом.

З огляду на подану інформацію складається враження, що такі знайомі рядки Євангелії згідно з Матвієм поміщені в контекст, актуальний і сучасному українському читачу. Звичайно, тематика травми в новозавітних текстах сприймалася, можливо не так гостро для першого читача, і можливо, адресат міркував про свій досвід іншими категоріями, проте, можна сказати, що Євангелія згідно з Матвієм це текст про Царя, Котрий поруч (Еммануїл) у найскладніших обставинах Своїх учнів.

ТЕОЛОГІЯ УЧНІВСТВА В ЄВАНГЕЛІЇ ЗГІДНО З МАТВІЄМ^[17]

Варто наголосити, що Євангелія згідно з Матвієм, яскраво демонструє богословське вчення про учнівство в текстах Нового Завіту. Доказом цього є використання учнівської термінології. Слово учнівство (грецьке μαθητέω) в Новому Завіті використане чотири рази, тричі його вжито

^[15] Райчинец, «Евангелие от Матфея», 151.

^[16] Richard T. France, «Евангелие от Матфея», в *Новый библейский комментарий* (СПб.: Мирт, 2001), 24.

^[17] Цей фрагмент було взято із дисертаційного тексту автора статті. Див. Станкевич В. «Новозавітна теологія учнівства та її актуалізація в сучасних євангельських практиках», 72-82. Також він частково був опублікований в статті: Станкевич, «Екзегетичний вимір і богословське осмислення учнівства в синоптичних Євангеліях», *Богомисліє*, вип. 24 (2019): 30-41.

саме в текстах Матвія. Євангелія містить дидактичні промови-навчання Ісуса, що вказує на задум автора, який полягає в тому, що учні Ісуса – це не лише коло обраних, а всі, хто готовий прийняти й передати іншим вчення великого Вчителя (Мт. 28:18-20).

Текст Матвія 28:18-20 зазвичай називають Великим дорученням Ісуса Христа. Для кращого розуміння основного учнівського уривка Нового Завіту необхідно зробити два кроки. Перший – це з'ясувати, як саме Матвій використовує слово μαθητέω у текстах Євангелії. Зрозумівши його логіку, можна збагнути основне послання Великого доручення. Другий – здійснити граматично-структурний аналіз і розшифрувати значення тексту Матвія 28:18-20^[18].

Спочатку варто з'ясувати, що мав на увазі Матвій, коли використовував дієслово μαθητέω, яке значення вкладав у нього, до чого готував читача. Вперше Матвій використовує дієслово μαθητέω для узагальнення притч, сказаних Христом (Мт. 13:52). Євангеліст натякає на нову перспективу учнівського покликання, яка полягала в тому, що учні мають стати новими книжниками Царства, які не тільки розуміють старе знання, але їм довірене й нове. Учні мають стати тими, хто буде розповсюджувати ідеї Євангелії Царства. Цікаво, що Матвій використовує дієприкметник μαθητευθεис. Здається, автор свідомо використовує це слово, натякаючи на те, що Ісус зробив апостолів книжниками Нового Завіту через учнівство. Новозавітний книжник – це той, кого Ісус зробив учнем. Для сучасної теології – це знак, що сьогоднішніми учнями-книжниками є ті, які повинні нести Євангелію всім народам, самі будучи результатом учнівства. Справжнього послідовника у позитивному значенні може виховати тільки сильний, зрілий послідовник Христа. Як зауважив У. Хенріксон: «Учнями не народжуються, ними стають»^[19]. Матвій, очевидно, використовує це слово, щоб підготувати читача до проголошення чогось важливого, про що і є його Євангелія.

В іншому тексті (Мт. 27:57), автор Євангелії робить вставку, на яку потрібно звернути увагу. Сотник, дивлячись на все, що відбувалося, визнає Христа Сином Божим у той час, як Його учні розійшлися. Зроблено акцент на тому, що жінки залишилися вірними, хоч і спостерігали здалека відповідно до тогочасних законів. Тут Матвій зробив важливу ремарку про прихід багатого чоловіка, Йосипа з Ариматеї, якого Ісус зробив учнем (εμαθητεύθη, буквально – зроблений учнем самим Ісусом). Матвій вказує, що у Христа були й таємні учні, які мали особливу місію, що підтверджено і в Іванових текстах. Цікаво, що ці учні належали до різних верств суспіль-

[18] Увагу зосередимо переважно на першому кроці, про другий можна прочитати у вище згадуваній статті автора.

[19] Див. Уолтер Хенріксон, *Учениками Христа не рождаються, ими становляться: як помочь другим возрасть во Христе* (Скриптур Прес, 2007).

ства, вказуючи на що, автор хотів переконати читача, що Ісус використовував для виконання власної місії не будь-яких людей, а тих, кого Він Сам зробив учнями. Також можна припустити, що різноманіття соціального становища перших учнів мало би полегшити прийняття різноманіття «всіх народів». Учні Ісуса були абсолютно різними: від рибалки до зилота, від митника до вчителя Закону. Його увага була прикута до всіх верств суспільства: прокажених, біснுவатих, людей з обмеженими можливостями, ремісників, рибалок, держслужбовців, духовенства й політиків. Христос довів, що спасіння потребують усі, а єдиний спосіб спасти людину – зробити її учнем.

Розглянувши коротко теологію новозавітного учнівства, варто з'ясувати, як реалізовувалось учнівство в контексті стосунків Ісуса та учнів, зосередивши увагу на головних принципах учнівства. Стосунки Христа й учнів розпочиналося з вибору послідовників, чому передували піст і молитва, що й описують автори синоптичних Євангелій (Мт. 4:1-23). Покликання учнів супроводжувалося проявами влади Христа над усім творінням, наприклад, над дияволом, хворобами, демонами (Мт. 4; 9).

Учень завжди має вибір йти чи не йти за Вчителем (Мт. 4:19; Мт. 9:9). Євангеліст свідчить, що Христос завжди залишав вибір у питанні слідування, що видно також і з текстів Івана. Матвій описує, як Ісус закликає слідувати за Ним, залишаючи можливість обирати. Не відомо, чи були ті, які не пішли. Очевидно, маючи месіанський дар^[20],

Христос закликав до учнівства обраних людей, у кожного з яких була особлива місія. Учень залишав усе і йшов за вчителем на період навчання (Мт. 4:20). Аскетичність – це особлива риса новозавітного учнівства. Матвій вказує на повну відмову апостолів від усіх благ земного життя під час слідування за Вчителем. Після воскресіння Христа учні, за окремими винятками, не повернулися до попередніх занять, а займалися тим, до чого їх покликав Христос.

Основа учнівських стосунків – турбота вчителя про учня і вчення. Вчитель задовольняв потреби Своїх учнів. Зцілював їхніх рідних, як це було з Петром (Мт. 8:14). Захищав у екстремальних ситуаціях (Мт. 8:23-27; 14:32). Учні посідали центральне місце і були вищими за сім'ю Ісуса (Мт. 12:50). Так само й учні ставилися з повагою та слухняністю до свого Вчителя (Мт. 17:27; 26:18). У міру сил дбали про Нього (Мт. 26:51).

Також варто звернути увагу на те, що основні промови Христа були адресовані учням. Головний акцент служіння Христа був зосереджений на учнях і Його головним завданням було підготувати тих, хто продовжить Його справу. Все, що здійснював Христос, мало дидактичну мету щодо учнів (Мт. 5:1; 24:1).

^[20] Мартин Хенгель і Анна Марія Швемер, *Иисус и иудаизм* (Москва: ББИ, 2016), 362.

Особливістю учнівства в єврейському контексті було те, що вчитель і учень разом пізнавали задум Бога. Його мета – відкрити учням те, що стоїть за їхнього покликання. Маючи месіанський дар, Вчитель знав таємниці й відкривав їх у притчах (Мт. 13:11; 24:1-25, 46), що були особливим методом, який Він використовував, аби змусити Своїх послідовників мислити. Те, чого учні не могли зрозуміти, Христос пояснював, демонструючи в такий спосіб цінність учнів і важливість їхнього покликання, а також виявляючи Свою довіру.

Вчитель знав покликання учнів. Ця ідея є фундаментальною в учнівському контексті. Учні йдуть за Вчителем не просто, щоб мати вчителя, як за єврейською традицією Другого Храму. Так само і Вчитель має учнів не просто на догоду традиції. Вчитель повинен дізнатися, в чому полягає покликання учнів і підготувати їх до майбутнього життя, щоб вони змогли реалізувати свій потенціал.

Вчитель дозволяв практикувати (Мт. 10:1-33). Знаючи про покликання учнів і готуючи їх до життя, Вчитель давав їм короткострокові завдання, щоб застосувати вивчене на практиці. В учнів була можливість спробувати втілити ідеї Вчителя, побути самим у ролі вчителя. Вчення Ісуса не виявлялося лише красномовством, кінцевим результатом мала бути практика. Такий досвід необхідний у процесі учнівства і є проміжним підготовчим етапом перед тим, як самим стати вчителями.

Під час практики Вчитель дозволяв помилятися з дидактичною метою (Мт. 14:28-31; 17:16-21). Часто коли учні виявляли ініціативу, їх чекало фіаско. Ісус дозволяв це, щоб навчити тому, чого в стандартній ситуації учні не зрозуміли б. Помилки учнів були різного рівня тяжкості. Зрада (Мт. 26:56, 69-75), непокора (Мт. 26:37-40), самовпевненість (Мт. 26:30-35). Кожна помилка була кроком до нового етапу усвідомлення й осмислення відносин з Учителем та істинності й важливості вчення. Важливо наголосити також на тому, що Вчитель не дозволяв нести відповідальність за Нього (Мт. 26:47-56), в чому виявляв турботу про учнів. Така турбота була потужним дидактичним і психологічним прийомом. Ісус зробив усе, щоб ніхто не постраждав, взявши всю відповідальність на Себе.

Отже, діяльність Ісуса варто сприймати як дидактичний приклад. Він дав приклад поведінки з недоброзичливцями, ставлення до знедолених людей, турботи про близьких людей і рідню, смирення й боротьби. Промовляючи слова Великого доручення «навчаючи їх зберігати все те, що Я вам заповів», Ісус мав на увазі, що послідовники будуть не тільки передавати зміст Його логій, а й будуть використовувати методологію Христа, беручи до уваги не тільки слова, а й життя Вчителя як ідеал учнівства.

Зрештою, Вчитель дав учням останню волю, яка проголошує ідею продовження учнівства, і що важливо, цей заклик є у всіх синоптичних Єван-

геліях (Мт. 28:18-20; Мр. 16:15; Лк. 24:46-49). Всі три з половиною роки перебування учнів із Христом були підготовкою до втілення найбільшої місії в історії – проповіді Євангелії всім народам. Остання реалізовується донині. Але головна ідея полягає не просто в благовісті, а в учнівстві. Стосунки Христа й учнів мали не інформативний, а змінювальний характер. Суть слідування за Христом – не проповідь про Христа і про Його спасенні дії, а учнівство для здійснення трансформації суспільства.

ТРАГІЧНА ДОЛЯ ГЕРОІВ ЄВАНГЕЛІЇ ЗГІДНО З МАТВІЄМ

Беззаперечним фактом є те, що життя середньостатистичної людини в давнину було дуже непростим і трагічним. Хвороби, голод, соціальна нерівність, війни, природні катаклізми були жорстокою реальністю жителів Палестини першого століття нашої ери. До всіх вище перелічених викликів для юдеїв додавалися політичні, національні і релігійні утиски. Трагічна реальність часто вела не тільки до травматичного досвіду і те, що сьогодні прийнято називати ПТСР, а й до смерті. Важливо зазначити, що відлуння загального становища можна знайти і в описі головних героїв тексту Євангелії згідно з Матвієм.

Окремо можна було б написати про родовід Матвія і трагічність всіх його персонажів, проте розпочати необхідно з сім'ї, де народився Ісус. Йдеться про Марію та Йосипа. Останні були заручені. Вагітність від Духа Святого – це те, що змінило заручених. Адже, відповідно до Закону, за перелюб у період заручин, як і після одруження, карали каменуванням^[21]. Йосип був праведним, але це не означає, що він не заплатив ціну такого незвичного рішення. Дилема і прийняття такого рішення – це неймовірний стрес. Не зважаючи на те, що Матвій, на відміну від Луки, перевагу у своїй розповіді надає Йосипу^[22], що найпевніше пов'язано з культурними і релігійними цінностями адресата, більшої уваги потребує трагічний досвід Марії. Складно уявити, що вона відчувала. Це тільки в сучасному розумінні внаслідок романтизації через вплив Голівуду і популістичної герменевтики, Марія постає героєм і сміливо приймає виклик. Життєвий досвід та історичні знання показують трагічність долі жінки, що потрапляє в подібну ситуацію.

Еміграція – це один із складних викликів українського суспільства. Розділення сімей – це травматичний досвід, відлуння якого буде чути ще не одне покоління. Йосип і Марія емігрують в іншу країну, рятуєчись від агресії (Мт. 2:13–14). Врятувавшись від прямої загрози смерті, як виявив досвід українських біженців, нашоувхуються на інші небезпеки,

[21] Craig S. Keener, *The IVP Bible Background Commentary: New Testament*, Nachdr. (Downers Grove, Ill: InterVarsity Press, 2003), 47.

[22] Райчинец, «Евангелие от Матфея», 1155.

результатом чого є стрес. Благо євангельського наративу, що після смерті Ірода Йосип, Марія та Ісус повертаються до Назарету (Мт. 2:19-23). Цей уривок вселяє надію, що сучасний Ірод помре, і хоч половина біженців повернеться до України.

Найжахливіше, що породжує війна – смерть, особливо смерть дітей. Жорстокість у Бучі, Ірпені, Ізюмі, в окупованій Волновасі чи в Ізраїлі (останні події, де бойовики Хамасу розстріляли дітей) показує як світова спільнота реагує на вбивства дітей. Жорстокість – це не винахід сучасності, це те, що є реальністю кожної епохи і покоління. Хтось нищий із занадто високою думкою про себе, вирішує, що має право вбивати невинних людей: жінок і дітей. Історія вчить, що вона нічого не вчить, що не має нічого нового під сонцем. Ірод надає наказ вбивати немовлят чоловічої статі (Мт. 2:1618).

Особливої уваги заслуговує травматична доля Івана Хрестителя (Мт. 11:1-19; 14:1-12). Чернеча позиція Івана, пророче служіння і мученицька смерть – це показова історія праведників як Старого, так і Нового Завітів. Пророче служіння є таким, що за нього потрібно платити велику ціну. Добре, що це зрозуміли євангельські християни України під час першого, а особливо під час другого Майдану. І як прикро, що пророче служіння росіян схоже на танець, винагорода якого – смерть українських пророків.

Варто звернути увагу на проблему фізичного, психологічного і духовного стану тогочасного суспільства. Матвій у 4:2324 пише: «Ісус ходив по всій Галілеї, навчаючи в їхніх синагогах та проповідуючи Добру Звістку Царства Небесного. Він зцілював усі хвороби та недуги в народі. Звістка про Ісуса розійшлася по всій Сирії. До Нього приводили всіх хворих і тих, що страждали на різні недуги, а також біснுவатих, епілептиків і паралізованих, і Він зціляв їх»^[23].

В Євангелії згідно з Матвієм міститься чимало уривків, де йдеться про фізичні недуги. Звернемо увагу на деякі: проказа, паралізованість, німота і люди з вадами зору. Важливо наголосити, що після проповіді на горі перший, кого зцілює Ісус, – це прокажений (Мт. 8:1-4). Необхідно звернути увагу, що в уривку 4:23-24, де є перелік хвороб, які зцілював Ісус, немає прокази. Прокажений демонструє велику віру, приходячи до Христа, адже він перший, кого Ісус зцілив від прокази, згідно з новозавітними текстами. Прокажений міг змиритися зі своєю трагічною долею, але він вибрав інший шлях, що увінчалось зціленням. Подібний вибір бачимо і в уривку про зцілення двох незрячих (Мт. 9:27-31). Матвій також показує, що причиною зцілення є хтось інший, котрий проявляє турботу. Зокрема йдеться про сотника, котрий також зробив неймовірний крок віри не для власної потреби в зціленні, а щоб був зцілений його слуга (Мт. 8:5-13).

^[23] У статті використано переклад НПУ 22, див. *Новий Завіт і Книга Псалмів. Новий переклад українською* (Biblica, 2022), 5.

Турбота про іншого також змальована і в епізоді про зцілення паралізованого (Мт. 9:1-8).

Матвій загострює увагу і на такому тогочасному феномені, як одержимість. Питання одержимості в українському контексті потребує більшого дослідження, хоча за останні роки відбулися зміни в розумінні практичності цього питання в дискурсі консультування. Причиною цього є переклад фундаментальних західних досліджень, як-от посібник Г. Колінза^[24]. Не завжди проблемою певних хвороб є те, що зазвичай називають одержимістю демонами, часто це просто психічні чи нервові хвороби. Про це дуже гарно пишуть автори книги «Турбота про душі», де вказано, що проблемою людських страждань не завжди є гріх чи диявол^[25].

Без війни, хвороб, психологічних розладів й інших катаклізмів є безліч причин для травматичного досвіду. Матвій також не обмежується вищезазначеними списком у тексті Євангелії. Йдеться про різні соціальні виклики, що спричиняють травматичний досвід. Наприклад, питання національності (Мт. 15:21-28), де показано, що Ісус не хоче допомагати хананеянці, лише тому, що вона не з народу Ізраїля. Складним соціальним викликом тогочасного суспільства був виклик розлучення, хоч не таким частим як сьогодні, проте, можна припустити, що мав більший травматичний досвід, ніж сьогодні (Мт. 19:1-10), що пов'язано з більшою соціальною відповідальністю держави і зміною статусу жінки в сучасному суспільстві. Суголосним нинішньому становищу деяких українських територій є соціальна-політична реальність окупації (Мт. 22:15-22), що є причиною травматичного досвіду з іншими економічними і соціальними викликами.

Короткий огляд Євангелії згідно з Матвієм крізь призму травматичного досвіду окремих героїв, розкриває те, що раніше було поза увагою, хоч було таким очевидним. Матвій акцентує увагу на тяжкості і травматичній долі послідовників Христа і взагалі кожного жителя Палестини. Але необхідно зазначити, що Матвій не просто розкриває стан горя і страждання, він вказує і на вихід, котрий пропонує Христос: «Прийдіть до Мене всі втомлені та обтяжені, і Я заспокою вас» (Мт. 11:28).

ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД УЧНІВ ХРИСТА НА ПРИКЛАДІ ПЕТРА ТА ЮДИ

16

У дискурсі герменевтики травми як можливості прочитувати тексти Євангелії крізь призму страждання, трагедій і різних стресів, що можуть спричинити травматичний досвід, важливо розглянути досвід травми двох діаметрально різних учнів Христа – Петра та Юди.

^[24] Див. розділ «Біблія і психічні розлади» в Гарі Коллінзі, *Пособие по христианскому душепечению* (СПб.: Мирт, 2003), 634–41.

^[25] Гаррі Шилдс і Г'єри Бредфелдт, *Забота о душах. Консультирование, подчиненное Писанию* (Киев: Миссия Евразия, 2022), 85–105.

Петро як апостол юдеїв досить яскраво змальований у текстах Євангелії згідно з Матвієм. Петро був із тих, хто не боявся ініціативи. Був лідером думки і активно діяв. Попри на критику читачів Петро, здається, постає дуже сміливим і впевненим, але це тільки здається. Тому варто подивитися на опис діянь Петра в Євангелії крізь призму травматичного досвіду.

В українському перекладі Нового Завіту ім'я Петро вживається двадцять шість разів. Звичайно, мета статті не передбачає детальний аналіз кожного уривка, але на деякі з них варто звернути увагу. Петро – найперший учень, якого покликав Христос (Мт. 4:18). Він був свідком зцілення тещі (Мт. 8:14). У четвертому та десятому розділах Петро згадується першим у списку апостолів, другим – його брат Андрій (Мт. 10:2). Наступний епізод, де згадано про Петра, – коли Ісус ішов по воді. Унікальність Петрової поведінки в тому, що він радів, зрозумівши, що Христос – справжній, тоді коли інші учні раділи, що привид не справжній. Учні бачили диво, а Петро – можливість бути частиною цього дива: «Господи, якщо це Ти, накажи, щоб я пішов до Тебе по воді» (Мт. 14:28). Дуже добре все складалося, аж поки Петро не став потопати. Цей досвід був, звісно, травматичний, навіть незважаючи на те, що Христос вчасно врятував професійного рибалку, який на мить разом із Ним подолав усі фізичні закони. Реальність, інакша від очікувань – це завжди травматичний досвід. В іншому епізоді Петро відмовляє, найпевніше, сам того не розуміючи, Христа від викупної жертви, про яку буде згодом проповідувати (Мт. 16:22). Цікава ситуація, з погляду слідування, описана в дев'ятнадцятому розділі (Мт. 19:27), де Петро запитує у Христа про винагороду учнівства, не розуміючи, що слідування за Христом – це вже винагорода, а значить і подолання травми.

Найбільш трагічним для учнів під час слідування за Христом був досвід страждання і мученицької смерті Христа, попри те, що Ісус готував своїх учнів заздалегідь. В уривку Мт. 26:31-35 Ісус повідомляє, що всі учні зрадять Його. Петро і в цьому епізоді умудряється сказати те, що в майбутньому спричинить травматичний досвід. Важливо наголосити, що лідерство Петра змусило пообіцяти й інших публічно не зрадити. Можливо, саме тому Матвій найбільшу увагу зосередив саме на зраді Петра, а не просто ототожнив, що зрадили всі учні. У текстах Мт. 26:51-52, 58, 69-75 показано весь шлях зречення Петра, який розпочинається сміливим і навіть героїчним учинком Петра в Гетсиманії, а закінчується співом півня і гіркими слізьми Петра.

Інший, навіть антогонічний, приклад травматичного досвіду в Євангелії згідно з Матвієм – зрада Юди і його самогубство. Юда також є в переліку учнів Христа (Мт. 10:1-4), але відмінність полягає в тому, що Юду

вміщено в цьому списку останнім (Мт. 10:4). Наступного разу ім'я Юди згадане в Євангелії в епізоді, де він уже пішов до первосвященників, щоб домовитися про суму зради Вчителя. Але цікаво, що передувало цьому. Не тільки Матвій, але й інші євангелісти пов'язують таке рішення з неадекватним ставленням до грошей, тригером такого дивного рішення стало помазання ніг Ісуса жінкою. Інші євангелісти повідомляють, що жінка була грішницею (Лк. 7:37-38). Питання, яке цікавило учнів «Навіщо така трата?» (Мт. 26:8). Юда також вплинув на інших учнів (Ів. 12:4-5). Христос захистив жінку і пообіцяв, що її вчинок буде відомий скрізь, де буде проповідуватися Добра звістка, а значить і жадібність учнів, причиною якої стала жадібність Юди. Матвій пише, що після домовленості про суму зради, Юда чекав слушної нагоди, щоб видати Ісуса (Мт. 26:16).

Така нагода трапилася, коли учні молилися або намагалися молитися. Матвій пише: «Коли Він ще говорив, ось підійшов Юда, один із дванадцятьох, і з ним великий натовп із мечами та киями — від первосвящеників та старійшин народу. Зрадник дав їм такий знак, кажучи: «Той, Кого я поцілую, це Він, арештовуйте Його!» Він одразу підійшов до Ісуса й промовив: — Вітаю, Равві! — і поцілував Його. Ісус сказав йому: — Друже, роби те, для чого ти прийшов! Тоді вони підійшли, наклали на Ісуса руки та заарештували Його» (Мт. 26:47-50). Звісно, вчинок Юди є значно цинічнішим ніж те, що зробив Петро. Здається, Юда розкався, як і Петро^[26]. Але Петро пішов далі і пройшов шлях від розкаяння до покаяння, а Юда зупинився на першому кроці того, що в богослов'ї називається «метанойя». Хоча він пішов і хотів усе повернути, але було вже пізно. Цинічна відповідь первосвященників є дзеркальним відображенням такого самого цинічного вчинку, заплутаність Юди і відсутність відкритості стала причиною самовбивчої смерті і появи місця для нового кладовища (Мт. 27:3-10).

УЧНІВСТВО І ПОДОЛАННЯ ТРАВМИ

Слідування за Христом як процес подолання травми пов'язане із взаємодією між травмованим й іншими сторонами зіткнення. Контекст Євангелії демонструє, що герої Євангелії, учні Христа, автор і сам читач мали травматичний досвід. Мета Євангелії, як здається, полягає не в тому, щоб загострити увагу на тяжкій долі, а показати, що учнівство як слідування за Христом відновлює від травми. Важливо зазначити, що не всі зіцлені були учнями Христа, як і слідування за Христом не гарантувало зіцлення від травми. Огляд Євангелії вказує на чотири категорії тих, хто мав травматичний досвід і шлях його подолання або не подолання.

Перша категорія, це ті, які самі йшли до Христа, щоб отримати зіцлення і відновлення після травматичного досвіду, яскравими прикладами

^[26] За церковною традицією сльози Петра вважаються розкаянням.

є прокажений (Мт. 8:1-4), жінка, що страждала на кровотечу (Мт. 9:20-22), а також двоє людей із вадами зору (Мт. 9:27-29). У тексті Євангелії не так багато охочих отримати зцілення були ініціаторами цього. Звичайно, коли йдеться про зцілення, то передусім мається на увазі фізичне зцілення, але здебільшого Ісус здійснював духовне й душевне зцілення, тому часто дивовижні справи Христа супроводжувалися словами про спасіння, прийняття чи очищення. Сьогодні є тенденція, що травмовані не часто проявляють ініціативу пошуку зцілення і для цього є безліч підстав: сімейне виховання, соціальний контекст, банальна неосвіченість тощо. Але варто зазначити, що з погляду консультування та опіки перша категорія – це найбільш готові до відновлення, адже вони найбільше вмотивовані. Вони бачать потребу, вони усвідомлюють своє безсилля, а також проявляють неймовірну довіру до Вчителя, якщо йдеться про слідування за Христом, і консультанта, якщо йдеться про процес душеопіки в межах учнівства як слідування за більш зрілим учнем Христа. Більшість, якщо навіть не всі, представників такої категорії проходить шлях зцілення і подолання травматичного досвіду.

Друга категорія – це ті, хто зазнають зцілення через втручання інших осіб. Яскравими прикладами є сотник і його турбота про слугу (Мт. 8:5-13), розслаблений і його друзі (Мт. 9:1-8), Матвій (Мт. 9:9), якого покликав Сам Ісус, ну і звичайно, донька Яіра (Мт. 9:18-26). Це зазвичай зневірені через попередній негативний досвід або просто нездатні з різних причин щось узагалі зробити. В українській ситуації представники цієї категорії іноді навіть не усвідомлюють, що їхнє переживання є травматичним досвідом. Тому останні потребують зовнішнього втручання. Успіх такого учнівства залежить від віри травмованого, підготовленості і вмотивованості вчителя-консультанта.

Третя категорія в Євангелії представлена багатим юнаком (Мт. 19:16-30). Останній проявив ініціативу, займався саморозвитком і взагалі, навіть із погляду Христа він був достойним позитивного схвалення. Проблема цієї категорії полягала в нездатності повної довіри Христу й небажання відпустити те, що і стало причиною травматичного досвіду. Справедливо зауважити, що немає прямих підстав вважати, що юнак мав тяжкий травматичний досвід, але те, що він не міг задовольнити свої внутрішні спроби знайти себе, не давало спокою. Можливо, неготовність іти до кінця за Христом і з Христом – найбільша трагедія, що є загадковістю в контексті подолання травми.

Четверта категорія є найбільш складною і загадковою. Прикладом цієї категорії є досвід Юди Іскаріотського. Дванадцятий учень Христа, котрий весь час був із Вчителем, чув Його промови, бачив чудеса і був свідком зцілення як фізичного, так і психологічного, не зміг впоратися з травма-

тичним досвідом і закінчив життя самогубством. Періодично трапляється, що колишні чи навіть чинні члени церкви укорочують собі віку. Причин безліч, але одну з основних необхідно виділити, і напевне – це не повна відкритість. Синоптичні автори так і не дали відповідь чи прямо обурився Юда на вчинок жінки, яка омивала ноги. Більш детально про це пише Іван, де повідомляє про те, що Юда періодично крав гроші з скарбниці (Ів. 12:6). У сучасному розумінні це такі люди, які практично не мають шансів на зцілення, бо їхній травматичний досвід – це їхнє екзистенційне тло, в якому вони живуть і травма це їхній спосіб життя, про що вони прямо і відверто ніколи не скажуть. Ця категорія змушує учнів Христа бути більш уважнішими до своїх братів і сестер, а також показує людську обмеженість консультантів.

Також у дискурсі учнівства і процесу подолання травми варто звернути увагу на методику, яку використовував сам Христос. Пропонується розглянути зцілення від травматичного досвіду на прикладі безпосередніх учнів Христа. Тут варто знову наголосити, що зцілення не завжди залежить від Христа, консультанта і самого методу, а від відгуку травмованого і його здатності до віри, відкритості та слухняності.

По-перше, Ісус не боявся працювати з травмованими, ба більше, він був ініціатором. Саме це дуже помітно на прикладі взаємин Ісуса з Петром і Матвієм. Варто зазначити, що автори синоптичних Євангелій, на відміну від Івана, показують, що ініціатором учнівства може бути тільки вчитель.

По-друге, Ісус дозволяв бути собою. Христос робив зі Своїх учнів не копію Себе, а допомагав долати власні травми, страхи минулого і власне несприйняття, щоб допомогти стати, словами Н.Т. Райта, людьми в справжньому сенсі^[27]. Він пішов по воді, щоб виконати, можливо, мрію Петра. Ісус, як зазначалося, взяв в учні митника, що не робило Йому честі в очах тогочасного суспільства, особливо духівництва. Але Ісус дивився на учнів як на людей, які потребують звичайної уваги. Таке ставлення і віра в особливе покликання, яке проявив до учнів Ісус, допомогло, наприклад, Петру стати апостолом юдеїв, а Матвію написати прекрасну Євангелію, реанімувавши травматичний досвід.

По-третє, учні були в центрі уваги Христа. Він вчив учнів один на один і разом з усім народом і, що є ціним, пояснював те, що було для них не зрозумілим (Мт. 13). По-четверте, Ісус довіряв служіння тим, хто мав травматичний досвід. Посилав по двох на проповідь, що говорить про важливість бути поруч із травмованим (Мт. 10), довіряв найбільш нестабільному учневі з травматичними досвідом молитися за Нього в Гетсиманії, Юді носити скарбничку. Довірена якась справа і ставлення до травмованого як до зціленого, допомагає пришвидшити процес відновлення, але в цьому

^[27] Див. Н.Т. Райт, *Бог есть. Что дальше? Как стать теми, кем мы призваны быть* (Москва: Эксмо, 2011).

випадку потрібна мудрість Христова. По-п'яте, Ісус дозволяв помилятися. Христос розумів, що людина схильна помилятися. Христос не зауважував на самій помилці, Він робив із цього дидактичний прецедент. По-шосте, головне в процесі відновлення – піднімати на нові духовні висоти.

Важливо повторити, що Ісус запросив Петра на гору Преображення після того, як той просив не йти в Єрусалим страждати (Мт. 17:1-13). По-сьоме, Ісус захищав публічно своїх учнів (Мт. 12:1-8). Докоряв наодинці з любов'ю (Мт. 16:23). Цінував вибір людей, Юда є прикладом добровільності в процесі відновлення. Найголовніше, Ісус брав усю відповідальність, весь удар на Себе, захищаючи і так травмованих учнів (Мт. 26:51-52). І що найважливіше, після відновлення і допомоги стати тими, ким покликані, Ісус довіряє служіння, що не означає в майбутньому відсутність травматичного досвіду, але є позитивною історією подолання травми.

УЧНІВСТВО В ТРАВМОВАНОМУ СУСПІЛЬСТВІ І ВИКЛИК ТРАВМАТИЗАЦІЇ УЧНІВСТВОМ

Подолання травми – це найбільший виклик сучасності. З погляду цієї статті учнівство як слідування за Христом разом із більш зрілим учнем Христа є тим, що може допомогти зціленню від травматичного досвіду. Учнівство є даром Христа в процесі подолання травми. Але учнівство, як виявилось, має бути осмисленим, підготовленим і зрілим. Але що робити з феноменом, коли неосмислене і незріле учнівство є тим, що не тільки зцілює від травматичного досвіду, а тим, що ще більше травмує? Гарне запитання, яке потребує глибокого дослідження.

У згадуваному дисертаційному дослідженні велику увагу приділено відсутності усвідомлення значення і ролі учнівства як того, що є онтологією церкви. І основне послання полягало саме в тому, що учнівство є даром Христа разом слідувати за Ним. Проблема в тому, що учнівство лишається неосмисленим, хоч є популярною темою серед прогресивних лідерів спільнот. Хоча багато служителів і лідерів різних служб упевнені, що розуміються на учнівстві, до того ж не прочитавши жодної книги з учнівства, написаної вже вітчизняними авторами^[28], або нещодавно перекладеної^[29], вже не кажучи про мейнстримові книги англійською^[30].

[28] Див. А. Пузынин, *Учитель Иисус: сравнительное исследование древних моделей ученичества*, Коллоквиум в монографиях (Черкасы: Коллоквиум, 2008); Елесея Пронин, *Ученик: предназначение, призвание, потенциал* (Львів: УБТС, 2018); В. Омельчук, *Делай учеников: все остальное компромис* (Луцьк: Християнське життя, 2022).

[29] Крістофер Муді, *Учні виховують учнів. Практичне богослов'я церкви* (Київ: Київська богословська семінарія, 2021).

[30] Див. Greg Ogden, *Transforming Discipleship: Making Disciples a Few at a Time*, Revised and Expanded Edition (Downers Grove, Ill: InterVarsity Press, 2016).

Подібна ситуація з книгами з подолання травми і взагалі з консультування, яких з'явилося теж достатньо^[31].

Заради справедливості варто сказати, що тепер узагалі є криза якісного консультування, хоч тенденція змінюється в позитивний бік. Криза в осмисленому і зрілому учнівстві разом із кризою якісного консультування є інколи причиною ще більшої травматизації травмованих і травматизації навіть нетравмованих. Тому варто перед тим, як вести когось до Христа і за Христом, підвищувати освіченість у питанні як учнівства, так і консультування.

ВИСНОВКИ

Мета статті полягала в тому, щоб розглянути текст Євангелії згідно з Матвієм крізь призму учнівства і травми. З'ясувалося, що текст Євангелії поміщений у контекст травми. Автор, адресат, герої Євангелії і Сам Ісус Христос зазнали травматичного досвіду. Звісно, автор статті розуміє, що Матвій і перший читач не мислили і тим паче не оцінювали свій досвід категоріями травми. Але ті умови і обставини, в яких вони були поміщені, нині ідентифікуються як травматичний досвід.

Виклик війни, спричиненої російською федерацією проти України, став причиною переосмислення герменевтики. Це ще раз показує, наскільки контекст читача впливає на інтерпретацію біблійних уривків. Герменевтика травми як спосіб прочитати біблійні тексти крізь призму травматичного досвіду і його подолання в процесі учнівства є можливістю розпочати деромантизацію євангельського богослов'я та практик. Адже біблійні тексти значно більше говорять про страждання і травматичний досвід, ніж раніше здавалося.

Рефлексуючи над текстами Євангелії згідно з Матвієм категоріями учнівства і травми, можна дійти наступних загальних висновків. По-перше, слідування за Христом не забезпечує послідовника від травматичного досвіду. Саме слідування за Христом у тексті Євангелії подано як те, що реалі-

^[31] Перелік деяких книг з подолання травми і консультування: Пол А. Баркер, ред., *Подолання травми: глобальні, біблійні та пастирські перспективи* (Рівне: ПП: «Формат-А», 2023); Юлія Кірк, *Як знайти те, що втратив? Як допомогти собі та іншим?* (Одеса: Бондаренко М.О., 2023); Фрауке Шейфер і Чарлі Шейфер, *Травма і стійкість. ефективна допомога тим, хто служить Богу* (Шейфер, 2023); Герман, *Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору*; Норман Райт, *Кризове консультування: як діяти і що говорити у критичних ситуаціях* (Київ: Паливода А.В., 2018); Марк Р. Мак-Мінн, *Психологія, теологія та духовність у християнському консультуванні* (Херсон: ТХІ, 2023); Кріс Адсіт і Ранелла Адсіт, *Мости до зцілення (Україна): програма самостійного навчання для солдат, які перетинають ріки бойової травми на шляху до місця сили та стабільності* (Reboot Recovery, подолаємо травму разом, 2022).

зується в контексті травми. Учні́вство – це дар Христа, котрий допомагає зцілюватися й зцілювати інших. По-друге, в процесі подолання травми не все залежить від вчителя, навіть якщо вчителем є Христос. Професійна підготовка, духовність і характер вчителя як консультанта не завжди є визначальним у процесі консультування. Процес подолання травми це не тільки справа двох, у ньому, крім індивідуальних особливостей травмованого, задіяно ще багато супутніх чинників. По-третє, як у процесі учнівства, так і під час консультування важливо визнавати свою обмеженість. Вчитель, хоч і є зрілим послідовником Христа, ніколи не замінить Христа. Консультант, як і вчитель, – це інструмент зцілення, провідник, а не джерело. Визнання обмеженості – це те, що змушує як до професійного розвитку, так і духовного зростання. Визнання обмеженості – це те, що змушує залучати інших у процес зцілення від травми. По-четверте, у зціленні від травматичного досвіду важлива ініціатива як травмованого, так і самого консультанта. Христос інколи проявляв ініціативу Сам, а інколи чекав першого кроку від травмованого. Як уже зазначалося, травмований, котрий звернувся по допомогу сам, є найбільш перспективним у подоланні травми. По-п'яте, огляд текстів Матвія виявив, що травмовані здебільшого потребують допомоги іншого. Тому українській спільноті варто вчитися бути уважними до горя інших, компетентними і готовими «бути поруч», що є основою не лише служіння капеланів, а й духу учнівства, запропонованого Ісусом Христом.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Адсіт, Кріс, і Ранелла Адсіт. *Мости до сцілення (Україна): програма самостійного навчання для солдат, які перетинають ріки бойової травми на шляху до місця сили та стабільності*. Reboot Recovery, подолаємо травму разом, 2022.
- Баркер, Пол А., ред. *Подолання травми: глобальні, біблійні та пастирські перспективи*. Рівне: ПП: «Формат-А», 2023.
- Гейченко, О. «Богомисліє». *Псалми прокляття: пасторське застосування в умовах війни проти України*, вип. 32 (2022): 8–26.
- Герман, Джудіт. *Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору*. Львів: Видавництво Старого Лева, 2022.
- Кірк, Юлія. *Як знайти те, що втратив? Як допомогти собі та іншим?* Одеса: Бондаренко М.О., 2023.
- Коллінз, Гари. *Пособие по християнському душепопеченню*. СПб.: Мирт, 2003.
- Ланберг, Даен. *Страждання і серце Бога*. К.: Паливода А.В., 2018.
- Мак-Мінн, Марк Р. *Психологія, теологія та духовність у християнському консультуванні*. Херсон: ТХІ, 2023.
- Мбабазі, Ісаак К. «Прислухаючись до голосу ап. Матвія серед конфліктів та громадянських війн у Демократичній Республіці Конго». В *Подолання травми: глобальні та пастирські перспективи*, 99–125. Рівне: ПП: «Формат-А», 2023.

- Муді, Крістофер. *Учні виховують учнів. Практичне богослов'я церкви*. Київ: Київська богословська семінарія, 2021.
- Новий Завіт і Книга Псалмів*. Новий переклад українською. Biblica, 2022.
- Новый библейский словарь*. Часть 2: Библейские реалии. Энциклопедия христианства. СПб.: Мирт, 2001.
- Омельчук, В. *Делай учеников: все остальное компромис*. Луцьк: Християнське життя, 2022.
- Покорны, Петр, и Ульрих Геккель. *Введение в Новый Завет. Обзор литературы и богословия Нового Завета*. Современная библеистика. М.: ББИ, 2012.
- Пронин, Елесе́й. *Ученик: предназначение, призвание, потенциал*. Львів: УБТС, 2018.
- Пузынин, А. *Учитель Иисус: сравнительное исследование древних моделей ученичества*. Коллоквиум в монографиях. Черкассы: Коллоквиум, 2008.
- Райт, Норман. *Кризове консультування: як діяти і що говорити у критичних ситуаціях*. Київ: Паливода А.В., 2018.
- Райт, Н.Т. *Бог есть. Что дальше? Как стать теми, кем мы призваны быть*. Москва: Эксмо, 2011.
- Райчинец, Ф. «Евангелие от Матфея». В *Славянский библейский комментарий, Современная евангельская перспектива*. Київ: Самминт-книга, 2022. – 2-е вид., 1147–1240.
- Ринкер, Фритц, і Герхард Майер, ред. *Библейская энциклопедия Брокгауза*. Кременчуг: Християнська заря, 1999.
- Ролофф, Юрген. *Введение в Новый Завет. Современная библеистика*. Москва: ББИ, 2016.
- Серль, Джошуа. *Богослов'я у постхристиянському світі*. Сучасна протестанська теологія. Київ: Дух і літера, 2020.
- Станкевич, Віталій. «Екзегетичний вимір і богословське осмислення учнівства в синоптичних Євангеліях». *Богомыслие*, вип. 24 (2019): 30–41.
- . «Новозавітна теологія учнівства та її актуалізація в сучасних євангельських практиках». Дисертація кандидата філософських наук, НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2019.
- Стюард, Джон. «Йосип і зцілення від травми». В *Подолання травми. Глобальні, біблійні та пастирські перспективи*, 9–20. Рівне: ПП «Формат-А», 2023.
- Хенгель, Мартин, і Анна Марія Швеммер. *Иисус и иудаизм*. Москва: ББИ, 2016.
- Хенриксон, Уолтер. *Учениками Христа не рождаються, ими становляться: як помочь другим возростать во Христе*. Скриптур Прес, 2007.
- Шейфер, Фрауке, і Чарлі Шейфер. *Травма і стійкість. ефективна допомога тим, хто служить Богу*. Шейфер, 2023.
- Шилдс, Гаррі, і Гєри Брэдфелдт. *Забота о душах. Консультування, подчи-ненное Писанию*. Киев: Миссия Евразия, 2022.
- France, Richard T. «Евангелие от Матфея». В *Новый библейский комментарий*, 21–76. СПб.: Мирт, 2001.
- . *The Gospel of Matthew. Nachdr. The New International Commentary on the New Testament*. Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 2011.
- Keener, Craig S. *The IVP Bible Background Commentary: New Testament*. Nachdr. Downers Grove, Ill: InterVarsity Press, 2003.
- Ogden, Greg. *Transforming Discipleship: Making Disciples a Few at a Time*. Revised and Expanded Edition. Downers Grove, Ill: InterVarsity Press, 2016.